

7.023.1-034:035.93/739.4(438.32)

Іван Франк

заслужений діяч мистецтв України,
приват-професор,
завідувач кафедри художнього
металу ЛНАМ

Кований метал у Львові початку ХХ ст. Модерн

Анотація. У статті простежено вплив соціокультурних процесів на формування стилістики модерну у Львові. Виявлено дві течії тогочасного мистецтва: загальноєвропейську і національно-романтичну. З'ясовано синтез мистецтв на прикладі співпраці архітектурних бюро, ковальських і слюсарних майстерень. Розглянуто кращі зразки віденської та «гуцульської» сецесії у металопластиці громадських і житлових споруд середмістя: брами, решітки, флюгери. Досліджено характерні форми і мотиви кованого металу в архітектурному середовищі Львова початку ХХ ст.

Ключові слова: стиль, композиція, технологія, кований метал, архітектура.

Сецесія як стиль виник як реакція на еkleктику, історизм, що панував у мистецтві ХІХ ст. Упродовж ХІХ ст. наслідували та копіювали старі стилі, змішували між собою, а нічого нового не було створено.

Музеї і торгові палати будувалися у класичному стилі, церкви й костели – у готичному чи романському, палаци й банки – у ренесансному, театри – у бароковому, еkleктичному тощо. Інтер'єри приміщень були перевантажені величезною кількістю предметів різних стилів, зникла простота й естетика.

На противагу цьому в останній чверті ХІХ ст. виникає сецесія чи модерн, ставлячи собі за гасло вислів «нове за будь-яку ціну». Цей стиль з величезною швидкістю поширився по всій Європі та Америці, охопивши майже всі цивілізовані країни.

Існує безліч назв сецесії відповідно в різних країнах. У Франції це «Art Nouveau» (нове мистецтво), в Англії – «Modern style» (стиль модерн), у Німеччині – Jugendstil (югендстиль), в Австрії – «Secession» («відокремлення»), у Польщі – Secesja (сецесія).

Сецесію приблизно поділяють на три етапи розвитку: рання

(80-ті роки XIX ст.), зріла (90-ті рр. XIX ст. – початок XX ст.), пізній (від початку XX ст. до занепаду).

Специфіка стилістики модерну в архітектурі України полягає в багатоманітності його прояву. Широта спектру образних і формальних вирішень співзвучна з діапазоном особливостей соціокультурних процесів на цих теренах у кінці XIX та початку XX ст. Модерн як стиль знайшов своє втілення у різних сферах творчості. Для загального уявлення про характер і походження провідних естетичних тенденцій необхідно проаналізувати соціокультурне тло, на якому розвивались окремі види мистецтва, зокрема, архітектура.

90-ті роки XIX ст. у Львові позначені жвавим рухом у будівництві. Швидко будувалися не лише урядові та громадські будівлі, але також житлові будинки (особливо для оренди), було прокладено десятки нових вулиць. У 1890–1907 рр. осучаснено комунальне господарство (водопровід, систему каналізації, газо- та електропостачання, телефонні мережі, з'явився перший електричний трамвай в Галичині і т. д.).

Будівельна лихоманка збіглася з періодом розвитку сецесії, яка призвела до глибокої архітектонічної трансформації Львова. Стрімкий темп і масштаб будівництва та урбанізації, у чому Львів перевищував не лише міста Галичини, але й Відень, сприяли формуванню сильного економічного центру. У Львові з'явився головний галицький залізничний вокзал, тут містилися великі торгово-фінансові, промислові та будівельні фірми. Найкраща фабрика будівельних матеріалів і будівельна фірма належали І. Левинському, українцеві, одному з чільних архітекторів сецесії. Модерн на зміну ордерній тектоніці, що чітко розділяє несучі й несені елементи конструкції, пропонує новий принцип плавних переходів форм, асиметрії об'єктів, гнучких рослинних форм. Культ краси в її романтичних, загадкових, мрійливих, ідеальних аспектах – характерна ознака цього стилю [2, с. 174].

Монументальна та ужиткова архітектура Львова 90-х років XIX – початку XX ст. безпосередньо орієнтувалися на Відень. Вплив власне віденського сецесіону проявився у Львові, отримавши назву «сецесія». У Львові сецесія існувала як стиль загальноєвропейського зразка та відобразила всі основні тенденції тогочасного європейського мистецтва. Виділяють дві основні течії львівської сецесії – загальноєвропейський новий стиль (досягнення різних шкіл європейського модерну, перероблені в оригінальну львівську версію) і національно-романтична сецесія (український національний стиль,

так звана «гуцульська сецесія», головне джерело якої – мистецтво горян Карпат). Фасади краших львівських будинків 1900–1908 рр. – приклад композиційного об'єднання будівельних конструкцій та орнаменту: скульптурні, керамічні оздоби пропорційно і ритмічно відповідають архітектурі. Спорудою, що по-справжньому відкриває епоху сецесії у Львові, був Пасаж Міколяша (1899–1900 рр., до нашого часу не зберігся), авторства архітекторів І. Левинського та Ю. Захарієвича. Тут широко використані конструктивні та художньо-виразні можливості металу й скла у сполученні з бетоном і каменем; вітражі та коване залізо [1, с. 381].

Не можна оминати народного стилю, який розробили І. Левинський і О. Лушпинський на основі народних виробів, прикрас, писанкових мотивів тощо. Їхні проектні пропозиції відрізнялися геометричністю форм, наявністю пресованих деталей, умілим поєднанням несподіваного контрасту, притаманного модерну, народних вишивкових мотивів, як-от по вул. Руській, 20. Такого композиційного вирішення у Львові й, напевно, ніде більше знайти не можна.

Несподіване вирішення перетічної форми можна зустріти на площі Григоровича, 5. Щодо технології, то виконувалося класичне склепування деталей (кованих і пресованих). Характер композиції викликає враження живої серпанкової структури.

Такі мотиви можна бачити і в будинку тих самих авторів по вул. Чупринки, 11а. Мотив характерний для гуцульського регіону, зустрічається на сорочках і крайках. Мотиви плетенок зустрічаються у ансамблі по вул. Богомольця. У металопластиці періоду модерну яскраво виявилось прагнення всього незвичайного, свобода у виборі мотивів декору та формального вирішення конструкцій.

Пошуки декоративної форми збагатилися хитросплетінням ліній, клепковими з'єднаннями, стандартизованими елементами пресованого та просіченого листового металу. Ностальгія міста за природним середовищем і неповторною своєрідністю народного мистецтва яскраво позначилося на характері сецесійної металопластики Львова. Емоційну дію елементів народної архітектури збагатили виконані в металі рослинні мотиви, натуралістичні та стилізовані гілки дерев, соняшники, лілії.

Найхарактернішими об'єктами, на прикладі яких можна репрезентувати якості пластики Львова у період модерну, стали вхідні двері житлових будинків – «брами». Металопластика Львова демонструє широке оперування символічними знако-

вими композиціями, які втілюють захоплення містикою, духом архаїки та екзотики.

Трансформований світ народного гуцульського мистецтва найширшого вияву здобув у архітектурному металі фабрики І. Левинського та майстерень, що з нею працювали, зокрема, М. Стефанівського. Знакова символіка орнаментальних мосяжних виробів, писанок, різьби по дереву стала джерелом по-справжньому новаторських вирішень у архітектурному металі. Решіткам фірми І. Левинського властива кристалічна структура та геометризм, близький до народної орнаментики.

Для споруд у стилі «гуцульської сецесії» характерними є загальні експресивні об'єми, виразні пластичні конфігурації дверних прорізів, вікон, піддашся складних обрисів, дахи з великими схилами, іноді з вежею, подібної до дзвіниці гуцульської церкви. Декор і кольорова гама народного мистецтва обігрується в оздоблення будинків металом і керамікою; широко впроваджуються гуцульські мотиви, інтерпретуються відповідно до формотворчих засад сецесії. Прикладом «гуцульської сецесії» є будинок товариства «Дністер» по вул. Руській, 20.

У кінці XIX – на початку XX ст. Львів відзначився великим розквітом ковальства. Тут діяло близько двох десятків фірм і майстерень архітектурного ковальства. Кований метал репрезентований особливо яскраво в архітектурі кінця XIX – початку XX ст.: балконні, віконні, камінні решітки, брами, двері, поручні сходів, консолі, кронштейни, металеві архітектурні завершення (флюгери, решітки, шпилі), окуття шпилів тощо. Одна з характерних особливостей сецесійної архітектури – використання металевого декору. Металопластика Львова демонструє широке оперування символічними знаковими композиціями, які втілюють захоплення містикою, духом архаїки та екзотики. Пентаграми, свастики, меандри, згардові хрестики, три- та шестипелюсткові розетки, мотиви концентричних кілець тощо захоплюють розмаїттям композиційних і декоративних вирішень. У сецесійних формах привертає увагу особливий характер лінії, її чистота, здатність перетворюватися на площину, пляму. Перевага надається S-подібній лінії.

Зустрічаються і правильні геометричні форми. З'являються підковоподібні, лінієподібні силуети, елементи, що нагадують стилізоване зображення хвоста пави. Активно використовуються фігурні контрасти металу з деревом і склом. В орнаменті багаторазово

зустрічаються елементи стебла у формі петлі та інших рослинних мотивів. Частково вони схематизуються, але в окремих фрагментах виявляється натуралістичне моделювання листя, старанне фіксування ботанічних елементів. Модерн звернувся до рослинного світу. Культ рослини був піднятий до рівня досконалого мистецтва.

Мистецтво черпало натхнення з навколишнього природного середовища. Світоглядні уявлення народу відобразилися у символічних знаках. Рослини піддавалися творчій інтерпретації у металі та легко обплітали брами, вікна, дахи споруд. Гнучкість рослин закликала до використання звивистих, незамкнених, хвилястих ліній. Українські сецесійні художники відроджували основи давньослов'янського світогляду. Майстри зуміли творчо поєднати форми західноєвропейського модерну із трансформованими мотивами народного мистецтва. Основною ідеєю модерну був синтез мистецтв для створення цілісного, гармонійного з навколишнім середовищем образу.

Замовлення українських архітекторів (зокрема, Лева Левинського) на виконання кованих решіток і надбання хрестів виконували майстерня М. Стефанівського та слюсарська робітня І. Глинчака у Львові. Львівські архітектори кінця ХІХ – початку ХХ ст. брали участь у проектуванні художніх виробів з металу. О. Лушпинський разом з Л. Левинським, Є. Нагірним, А. Захаревичем і багатьма іншими, розробивши оригінальні стилізовані композиції для художнього металу на підставі орнаментальних і формотворчих схем народного українського мистецтва, фактично створили новий напрям у художньому металі початку ХХ ст., що був пов'язаний з українським архітектурним стилем. Такі твори авторства О. Лушпинського були спроектовані для будівель Львова на вулиці Руській, 20 (1903 – 1906 рр.), Генерала Чупринки, 11а (1906 – 1907 рр.) та ін.

Одним з найкращих зразків кованого металу, виконаних у традиціях українського народного мистецтва на початку ХХ ст., був спільний проект І. Левинського та О. Лушпинського – споруда бурси Народного дому на вулиці Лисенка, 14 у Львові (1906 р.). Цей проект був успішно зреалізований у робітні М. Стефанівського 1907 р. Цей художній ансамбль, який включає металеве окуття дверей, дверні ручки, сходові клітки, кілька варіантів віконних ґрат, зовнішня решітка огорожі, балконні решітки та кронштейни, вхідні брами творять єдину цілісну композицію і між собою, і в контексті всього

екстер'єру споруди. Тут частково простежуються традиції народної стилістики через умілу інтерпретацію гуцульських формотворчих засад [7, с. 185].

Важливим декоративним елементом оздоблення будівлі в епоху сецесії були металеві архітектурні завершення – флюгери, рапіди, шпилі, решітки – виконані переважно в техніці кування. Подібні завершення увінчують будинки на вул. Генерала Чупринки, Кульпарківській, Лисенка, Привокзальній, Домбровського, Дудаєва, проспекті Шевченка. Популярними були флюгери у вигляді півнів (як на металевому піддашші будинку початку ХХ ст. на вул. Домбровського, 4), драконів, качок. Вежу будинку на вул. Генерала Чупринки, 22 увінчує невисока кована решітка з рослинним орнаментом. Сам флюгер оздоблено S-подібними лініями та спіральними прутами. Зображення качки виконано прорізною технікою, флюгер є доміантою декоративного оздоблення будинку. Зустрічаються флюгери у вигляді стріли, списа. Популярними металевими архітектурними завершеннями були профільовані кулі, а також решітки. У останніх спостерігається вплив європейського модерну поряд з національними традиціями українського мистецтва.

Справжнім шедевром ковальського мистецтва є решітка будинку страхового агентства «Дністер» по вул. Руській, 20 [6, с. 67–80].

Отже, можемо зробити висновок, що архітектурний кований метал періоду модерну в архітектурі України був на надзвичайно високому рівні, решітки як складова, неодмінна частина архітектурного ансамблю, заснованого на модерновій традиції України та Австро-Угорщини, є яскравим свідченням апогею мистецької культури та художнього металу в контексті культурного розвитку.

1. Базилевич В. Металеві огорожі в палацовій архітектурі Львова (бароко, класицизм, історизм). Записки НТШ. Праці комісії архітектури та містобудування. Львів, 2001. Т. ССХІ. С. 381–401.
2. Бірюльов Ю. Мистецтво львівської сецесії. Львів : «Центр Європи», 2005. 184 с.
3. Вуйцик В. Державний історико-архітектурний заповідник у Львові. Львів : Каменярь, 1991. 175 с.
4. Жолтовський П. Художні металеві вироби західних областей Української РСР (XVI – XIX ст.) Київ : Вид-во АН УРСР, 1959. 30 с.; іл.
5. Лобановський Б., Говдя П. Українське мистецтво другої половини XIX ст. – початку ХХ ст. Київ : Мистецтво, 1989. 204 с.

6. Нога О. Іван Левинський: художник, архітектор, промисловець, педагог, громадський діяч. Київ : Основа, 1993. 80 с.
7. Шах С. Львів – Місто моєї молодості. Мюнхен : Християнський голос, 1995. Ч. 1–2. 362 с.

References

1. Bazylevych V. (2001). Metalevi ohorozhi v palatsoyii arkhitekturi Lvova (baroko, klasytysizm, istoryzm) [Metal fences in the palace architecture of Lviv (baroque, classicism, historicism)]. Zapysky NTSht. Pratsi komisii arkhitektury ta mistobuduvannia – Notes of NTSht Works of the Architectural and Urban Development Commission. Lviv, CCXLI, 381–401.
2. Biriulov Yu. (2005). Mystetstvo lvivskoi setsesii [Art of Lviv Secession]. Lviv : «Tsentr Yevropy».
3. Vuitsyk V. (1991) Derzhavnyi istoryko-arkhitekturnyi zapovidnyk u Lvovi [State Historical and Architectural Reserve in Lviv]. Lviv : Kameniar.
4. Zholtovskiy P. (1959). Khudozhni metalevi vyroby zakhidnykh oblastei Ukrainskoi RSR (XVI – XIX st.) [Artistic metal products of the western regions of the Ukrainian SSR (XVI-XIX centuries)]. Kyiv : Vyd-vo AN URSS.
5. Lobanovskiy B., & Hovdia P. (1989). Ukrainske mystetstvo druhoi polovyny XIX – pochatku XX st. [Ukrainian art of the second half of the XIX – beginning of the XX century]. Kyiv : Mystetstvo.
6. Noha O. (1993). Ivan Levynskiy: khudozhnyk, arkhitekhtor, promyslovets, pedahoh, hromadskiy diiach [Ivan Levynsky: artist, architect, industrialist, educator, public figure]. Kyiv : Osnova.
7. Shakh S. (1995). Lviv – Misto moiei molodosti [Lviv is the city of my youth]. (Vol. 1–2). Miunkhen : Khrystyianskyi holos.

ANNOTATION

Ivan Frank. Forged metal in Lviv at the beginning of the twentieth century.

Modern. The article deals with the influence of socio-cultural processes on the formation of the Art Nouveau stylistics in Lviv. The author examines two trends of the art of that time: European and national-romantic. The synthesis of arts is shown on the example of cooperation of architectural bureaus, blacksmithing and metal workshops. The author describes the best examples of Viennese and Hutsul secessions in metal-filled plastics of public and residential buildings in the city center: gates, lattices and weathercocks. The characteristic forms and motives of forged metal in the architectural environment of Lviv at the beginning of the XX century are examined.

Key words: style, composition, technology, forged metal, architecture.

АННОТАЦИЯ

Иван Франк. Кованый металл Львова начала XX века. Модерн. В статье прослеживается влияние социокультурных процессов на формирование стилистики модерна во Львове. Выявлено два течения в искусстве начала XX века: общеевропейское и национально-романтическое. Исследовано синтез искусств на примере сотрудничества архитектурных бюро, кузнечных и слесарных мастерских. Рассмотрены лучшие образцы венской и «гуцульской» сецессии в металлопластике общественных и жилых сооружений центра города Львов: ворота, решетки, флюгера. Исследованы характерные формы и мотивы кованого металла в архитектурной среде Львова начала XX века.

Ключевые слова: стиль, композиция, технология, кованый металл, архитектура.